



## Empati ve Dindarlık Arasındaki İlişki<sup>1</sup>

Zeynep ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr. Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
zeycankan@hotmail.com

### Öz

Bu çalışma empati ve dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik yapılmıştır. Psikolojik olduğu kadar dini bir kavram olarak da ele alınan empatinin, sadece insan-insan ilişkilerinde değil, tüm varlıkla olan ilişkilerde etkin olarak kullanılması gereken bir iletişim şekli olarak kabul edildiği görülmektedir. Araştırmanın örneklemini 2007-2008 öğretim yılında Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde ve Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışanlardan tesadüfi örneklem yoluyla seçilen, 17-55 yaşları arasındaki 300 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, örneklem grubunun empati düzeyleri ile demografik değişkenler arasında sadece cinsiyet faktörüyle anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca örneklemin dindarlık düzeyi ile eğitim durumu ve meslek grupları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık ile empatinin toplam puanında bir ilişki olmamasına rağmen empatinin alt boyutlarından empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif yönde korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Empati, Dindarlık, Empatik İlgi, Empatik İletişim.

## Relationship Between Empathy and Religiousness

### Abstract

This study has been conducted in order to reveal the relationship between empathy and religiousness. It is seen that the empathy, which is regarded as both a psychological notion and a religious notion, is a kind of communication way which does need to be used efficiently not only in human-to-human relationships but also in the relationships with all the creatures. The sample of this research includes the students, studying in different faculties of Kocaeli University and in various public high schools in the county town named Karamürsel during 2007-2008 academic years. It includes also 300 people the age groups 17-50, who have different occupations and who were chosen through random sampling method. According to the findings obtained from the research, there wasn't found any relationship in total score of the religiousness and the empathy, it has been concluded that there is a positive correlation between empathic concern and the religiousness.

**Keywords:** Empathy, Religiousness, Empathic Concern, Empathic Communication.

---

<sup>1</sup> Bu çalışma "Empati ve Dini İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiş olup aynı isimle 2016 yılında İstanbul'da düzenlenen 1. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

## Giriş

Son yıllarda psikiyatri ve psikoloji alanlarında sıkça tartışılan ve özellikle klinik psikoloji, sosyal psikoloji ve iletişim gibi dallarda çeşitli araştırmalara konu olan empati, içerdiği anlam itibarıyla dinî terminolojide de üzerine yoğunlaşılacak bir kavram olarak dikkat çekmektedir.

Kelime olarak “içsel algılama”, “duygulara nüfuz etme”, “duygudaşlık”, “anlayış”, “duyarlılık” ve “eşduyum” gibi anlamlara karşılık gelen empatinin, terim olarak farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Sadece duygusal yön ön plana çıkarılarak yapılan tanımlarda “bireyin karşısındaki kişinin hissettiklerini hissetme yeteneği” olarak anlam bulan empati, bilişsel bir fonksiyon olarak ele alındığında “karşıdakini anlama süreci” olarak ifade edilmiştir. Daha sonra empatide her iki sürecin de etkili olduğu görüşünün hakim olmasıyla daha kapsamlı tanımlar yapıldığı görülmektedir. Örneğin bu tanımlardan birine göre empati, bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi kendi içine alarak onu anlaması sürecidir (Dökmen, 2005: 135, Gülseren, 2001: 134, Budak, 2005: 258, Ağırman, 2006: 24). Empati denilince ilk akla gelen isimlerden biri olan Rogers ise empatinin sadece duygu ve düşünce değil aynı zamanda eylem ve algılama boyutunu da içine alan kapsamlı bir ifade olduğunu ileri sürmüştür. Zira ona göre empati; bir insanın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir (Rogers, 1983: 106, 1961: 210).

Empatiyi çok boyutlu bir kavram olarak ele alanlardan biri de Davis'tir. Empatiyi, kişinin gözlenen yaşantılarına karşı gösterilen kişisel tepkiler olarak tanımlayan Davis, empatik ilgi, hayal gücü, kişisel stres ve perspektif alma olmak üzere dört çeşit empatik tepkiden söz etmektedir. Ona göre *empatik ilgi*; zor durumda olanlara karşı ilgi, şefkat ve sıcaklık göstermeye



yönelik duygusal bir tepkidir. *Hayal gücü*; kitaplar, filimler ve oyunlardaki hayali karakterlerin duygu düşünce ve davranışlarını anlama eğilimini gösteren bilişsel bir tepkidir. *Kişisel stres*, başkalarının olumsuz yaşantılarına karşı gösterilen rahatsızlık ve endişe duygularını içeren duygusal bir tepki, *perspektif alma* ise; bir başkasının bakış açısını anlama eğilimini içeren bilişsel bir tepkidir (Davis, 1983: 85-90).

Empatinin kaynağıyla ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Zira empati kimilerine göre sezgiye ve düş gücüne dayalı niceliksel olarak belirlenemeyen bir potansiyel iken, kimilerine göre de beynin işlevlerinden biri olarak nörobiyokimyasal bir alt yapıya sahiptir (Göka, 1990: 34). Örneğin 90'lı yıllarda varlığı keşfedilen ayna nöron sisteminin, diğer insanların nasıl hissettiğini anlamaya yardımcı olduğu için empati kurma yeteneğinde rolü bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre ayna nöronlar, başka bir kişiyi bir duygu ifadesi gösterirken ya da bir hedefe yönelik eylem gerçekleştirirken görünce aktive olmakta ve bu faaliyetin geri bildirimini, kişinin ne hissettiği veya neyi gerçekleştirmeye çalıştığını anlamaya yardımcı olmaktadır. Diğer bir deyişle, ayna nöronlar sayesinde insanların ne yapmak istediğini anlama ve onların zihinleriyle ilgili bir iç görü yeteneği kazanma mümkün olmaktadır (Altınbaş ve ark. 2010: 19-21).

## Empatik İletişimde İlişkiler Ağı

Psikolojik bir kavram olarak empati genellikle insan-insan ilişkileri bağlamında ele alınan bir kavramdır. Diğer insanlarla ilişki ve etkileşim içerisinde yaşamak zorunda olan ve ancak karşılıklı ilişkilerle büyüeyebilen insanlar için empatik iletişim dilini kullanmak, mutluluğun temel şartı olarak görülür. Çünkü ancak bu sayede kendi düşünceleri dışında başka düşünceler olduğunu fark edebilen insan, bu farklılıkları anlamak suretiyle bir davranışın nedeni, biçimi ve sonuçlarının planlanıp planlanmadığı hakkında bilgi sahibi olur ki, bu da güven duygusu içinde yaşamının ön



şartıdır. Empatinin, ilişki içinde olunan kişiyle ilgili ne düşünüldüğü ve onunla nasıl bir ilişki içerisinde olunması gerektiği konusundaki düşünceleri anlamayı içermesi, ahlaklı olmanın da bir boyutudur. Çünkü insanın diğer insanlar içinde birey olmayı ve onlarla ilişki içinde kalarak toplumsallaşmayı öğrenmesi ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir (Luhmann, 2000: 19). Başkalarının gözleriyle görebilmek, kulaklarıyla duyabilmek ve kalbiyle hissedebilmek sosyal bir yaşamın varlığı için şart olduğundan empati kavramı “toplumsal duyarlılık”, ya da “toplumsal algı” gibi sözcüklerle de anlam bulmaktadır (Dökmen, 2005: 149, Kasapoğlu, 2006: 38).

Empati kavramının zamanla anlam genişlemesine uğraması kapsamını da genişletmiştir. Zira onu “sorumluluk alma” veya “varlığı anlama çabası” olarak değerlendirenler, insanın hemcinsi dışında ilişki halinde bulunduğu diğer varlıklarla da empati kurabileceğini ileri sürmüştür (Ağırman, 2006: 25-27, Dökmen, 2005: 171). Örneğin Üstün Dökmen’e göre insan kendi çevresiyle ve özellikle de doğal çevreyle empati kurabilir. İnsanın çevresinin doğa, insan ve insan elinden çıkan ürünler olmak üzere üç temel öğeden oluştuğunu ileri süren Dökmen’e göre bu öğelerden bir tanesiyle yeterince empati kurabilen bir bireyin, diğer öğelerle de empati kurması beklenir. Zira doğayı, insanı ve insan ürünlerini bir bütün olarak tanımaya ve anlamaya çalışan bir insan, varlığı tümüyle sevme yolundadır. Sevmeye giden yolun anlamaktan geçtiği düşünülürse, anlamamanın ve tanımanın gerçekleşmediği bir durumda sevmenin de mümkün olamayacağı açıktır. Dökmen’in ifadesiyle bu dünya ancak dağlarıyla, ağaçlarıyla, kuşlarıyla, toprağından çıkan fosilleriyle ve çömleriyle, ayakta zor duran eski evleriyle ve yüzlerinin rengi ne olursa olsun bütün insanlarıyla birlikte tanınmaya ve anlaşılmaya başlandığı zaman sevmeye layık görülecektir (Dökmen, 2005: 171). Sevmenin sorumlu hissettirme ve bu sorumluluğun gereğini yerine getirmeye motive etme gibi bir gücü olduğu düşünülürse (Bilgin, 2011: 131),



eski yapılarda kuşların barınmaları için yapılan kuş yuvalarının tabiatla kurulan empatinin en güzel örneklerinden biri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ağırman, 2006:27).

### **Empatik Olabilmenin Şartları**

Empati kurabilmek için öncelikle kişinin kendisiyle ilgili farkındalık düzeyinin yüksek olması gerekir. Çünkü empatinin kaynağı öz bilinçtir. Bir başka ifadeyle bireyin başkalarını anlaması için öncelikle kendi duygularının farkında olması, onları anlaması ve gerektiğinde onlarla başa çıkması gerekir (Goleman, 2000: 126). Kendisini artı ve eksileriyle bütüncül bir şekilde tanımaya çalışan, duygu, düşünce ve bilgi birikiminin hangi kriterlere dayandığını anlayabilen, çevresindeki olaylardan nasıl etkilendiğinin ve bu etkileşime nasıl katkıda bulunduğunun farkında olan kişilerin daha düzeyli ve etkin bir iletişimde bulunacakları muhakkaktır (Tetik, 2009: 167). Empati kurabilmenin diğer bir şartı ise içsel uyumun yüksek olmasıdır. Zira duygusal açıdan örselenmiş, psikolojik olarak kendi iç uyumunu sağlayamamış kişilerin başkaları ile empati kurması güçtür. Örneğin, yoğun kaygı içinde bulunan bir kişinin dikkatini başkalarının duyguları üzerinde yoğunlaştırması beklenemez (Kızılçelik-Yaşar, 1994: 144-145). Ayrıca savunmacı, eleştirici, ve şüpheli olmayan aktif dinlemenin zorunlu olduğu empatik iletişimde, karşıdaki kişinin müstakil bir varlığı olduğunu, farklı değer yargıları ve inançları bulunduğunu kabul etmek ve onu yargılamadan anlamaya çalışmanın da empatik iletişimde ne kadar önemli olduğunu unutmamak gerekir. Bir diğer önemli şart ise ben-merkezci olmamaktır. Çünkü ben merkezci olan kişi karşısındakinin rolünü almada güçlük çekeceğinden empati kurma becerisi gösteremez. Bu nedenle de empati bazı kaynaklarda, “ben-merkezci olmayan davranış” olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 2005: 141-143, Ayten, 2010: 80, Ağırman, 2006:26, Sancak, 2015: 5054).



## Empatik Becerinin Gelişimi

Empatik becerinin ortaya çıkışıyla ilgili farklı görüşler olsa da genel kabule göre empati doğuştan getirilen potansiyel bir güç olarak, kişinin zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimine paralel bir gelişim seyri izleyen ve bu süreçte özdeşim, taklit, yaşamsal tecrübeler ve rol alma gibi süreçlerden etkilenen bir iletişim becerisidir (Davis, 1996: 177). Bu anlamda empatik becerinin gelişmesinde çocukluk çağının ilk yıllarından itibaren ebeveyn ve yakın sosyal çevreyle olan ilişkilerin belirleyici olduğu söylenebilir. Nitekim çocuklar ailelerinin başkalarını anlamaya sevkeden sözlerinden ve kendilerine anlatılan empatiyi teşvik edici hikayelerden etkilendiği gibi, ebeveynin kendi aralarında ve diğer aile bireylerine karşı sergiledikleri empatik tavırlardan da etkilenmektedirler. Ayrıca gelişim aşamasında çocuğa gösterilen sıcak ilgi, karşılıksız sevgi ve güvenli bir bağlanma ilişkisinin de empatik gelişimi olumlu yönde etkileyeceği muhakkaktır. (Ayten, 2010: 87-90)

## Dini Bir Kavram Olarak Empati

Şuana kadar psikolojik bir kavram olarak empatiye ilişkin verilen anlamın aynı zamanda dini bir içeriğe sahip olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Zira Allah'a karşı görev ve sorumlulukları yerine getirmedeki temel espri; başka insanlara ve çevresindeki diğer varlıklara karşı olan yükümlülüklerinde, insanı duyarlı hale getirmek ve onu ruhsal yönden geliştirmektir (Kılıç, 2005: 12). Bu anlamda toplumsal değerlerin yaratılması ve beslenmesinde önemli bir kaynak olan din, mensuplarından, tüm varlıkla olan ilişkilerini, sevgi, hoşgörü, anlayış ve merhamet üzerine bina etmesini isteyerek insanlarla samimi ilişkiler kuran, bencil davranmayan, birbirlerinin halinden anlayan, yaratılanı yaratandan ötürü seven ve zor durumda birbirlerinin yardımına koşan insanlar olmasını ister (Buhari, 1992: Edeb 27, Buhari, 1992: Edebü'l Müfred, 61). Din aynı zamanda, insanlığın karşı karşıya olduğu evrensel sorunların ortadan kaldırılması için ortak hedefler



belirleme ve insanlık için hayır yarışında öne geçme düşüncesinin hakim olduğu bir dindarlık anlayışını geliştirme noktasında fonksiyon icra eder (Hökelekli, 2007: 420, Hulmes, 2015: 18).

Empatinin temelinde bulunan *“insanlar başkalarının mutluluğunu ve sıkıntısını tıpkı kendi mutlulukları ve sıkıntıları gibi zihinlerinde ve duygularında yaşayabilirler”* anlayışı, ‘öteki’yle girilecek her türlü ilişkinin temelinde sevginin önemine vurgu yapan dinin, *“kendinize nasıl davranılmasını istiyorsanız başkalarına da o şekilde davranın”* öğüdünü hatırlatmaktadır (Ayten, 2010: 79, Buhari, 1992: İman 7). Bir gençle Hz Peygamber arasında geçen bir diyalog, bu konuya ilişkin verilebilecek en güzel örneklerdendir. Nitekim bir genç zina edebilmek için Hz. Peygamber’den izin istemiş, o esnada orada bulunanlar gencin bu cüretkârlığı karşısında tepki göstererek onu uyarmışlardır. Hz. Peygamber ise genci yanına çağırarak ona şöyle söylemiştir: *“Yapmak istediğin şeyin annene yapılmasını ister misin?”* Genç bu soruya *“Hayır ey Allah’ın elçisi, vallahi istemem!”* karşılığını vermiştir. Hz Peygamber: *“İnsanlar da böyledir. Anneleriyle zina edilmesini arzu etmezler. Peki kızınla zina edilmesini ister misin?”* Genç bu soruya da *“Hayır!”* cevabını verince, Hz. Peygamber şöyle mukabelede bulunmuştur: *“İnsanlar da öyledir. Kızlarıyla zina edilmesini arzu etmezler.”* Daha sonra genç tevbe ederek Hz. Peygamberin yanından ayrılmıştır (Ahmed İbni Hanbel, 1992: 256). Hz. Peygamberin empatiye dayalı bu iletişim şekli, empati eğitimin nasıl olması gerektiği konusunda da önemli ip uçları taşımaktadır.

Öncelikli olarak ahlaka dayalı bir toplum inşasını hedefleyen tüm dinler, bütün insanların barış, huzur ve güvenlik içerisinde yaşadığı bir dünyayı var etmek ister. Özellikle ben ve öteki arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir zemine oturtarak ‘öteki’yi dışlanması gereken bir nesne olmaktan çıkarıp anlamaya ve iletişim kurmaya layık bir özne konumuna yükselten dinler, eşitlik duygusu üzerinden duygusal, zihinsel ve ahlaki yakınlaşmayı sağlamakta



ve bu anlamda empatik iletişimin temellerini atmaktadır (Uluç-Ankaralığıl, 2008: 457, Bauman, 2014: 50-58).

Bireyin önce kendini bilip sonra kendinden hareketle tüm varlığa attığı anlam çerçevesinde bir sorumluluk bilincine ulaşmasını sağlayan empatik becerinin, bu anlam içeriğiyle neredeyse dindarlığın bir unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tanınmanın, hissetmenin, anlamının ve zikretmenin bir bütün olarak içinde bulunduğu empatik iletişim, bireyin dindarlaşma sürecinde benimsemesi gereken iletişim dilinin farklı bir ifade şeklidir (Özcan, 2007: 27-48).

Bu anlatım doğal olarak bir soruyu da beraberinde getirmektedir. Acaba dindar olan bireyler daha mı empatik olurlar?

Bu sorunun temel problem olarak ele alındığı bu araştırmada dini inanç ile empatik tutum arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın temel hipotezi, *'örneklemin empati düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunduğu'* varsayımına dayanmaktadır.

## 1. Yöntem

### 1.1. Veri toplama araçları:

#### 1.1.1. Kişisel Bilgi Anketi

Yaş, cinsiyet, medeni hal, öğrenim durumu, meslek ve sosyo-ekonomik düzey gibi dindarlık ve empatiyle ilişkili olabileceği düşünülen 6 demografik sorudan oluşmaktadır.

#### 1.1.2. Deruni Dini Motivasyon Ölçeği

Hoge tarafından geliştirilip Karaca tarafından standardizasyonu yapılan bu ölçek (Hoge, 1972, Karaca, 2001), toplam 10 sorudan oluşmakta olup bu soruların 7'si olumlu cümle yapısında, 3'ü ise olumsuz cümle yapısındadır. Tek boyutlu olan bu ölçekte 5 dereceli likert formatı kullanılmıştır.





Araştırmada kullanılan Derûni Dîni Motivasyon Ölçeğinin test-tekrar test tekniği kullanılarak güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Bu ölçek değişik yaş, cinsiyet ve meslek gruplarından 50 kişiye 30 gün arayla iki kez uygulanmış, bunun sonucunda Derûni Dîni Motivasyon ölçeğinin güvenilirlik katsayısı 80 olarak saptanmıştır. Ölçeğin geçerliliği ile ilgili olarak yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin tek faktörden oluştuğu ve ölçek maddelerinin tamamının aynı yönde ayrıştığı saptanmıştır. (Karaca, 2000: 293, Karaca, 2001:187)

### 1.1.3. Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği

Davis tarafından geliştirilen bu ölçek yedi soruluk 4 alt ölçekten ve toplam 28 maddeden oluşmaktadır. Alt ölçekler; perspektif alma, hayal gücü, empatik ilgi ve kişisel stresdir (Davis, 1983: 85-90).

“Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği”nde 5 dereceli Likert formatı kullanılarak (*beni hiç tanımlamaz / bana uygun değil; beni kısmen tanımlar; kararsızım; beni oldukça tanımlar; beni çok iyi tanımlar / bana tamamen uygun*), 1’den 5’ kadar, zayıftan kuvvetliye doğru puanlama yapılmıştır. Ölçeğin puan ranjı 28 ile 140 arasında değişecek şekilde oluşturulmuştur.

Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği’nin güvenilirlik çalışması 464 kişilik bir örneklem grubu üzerinde yapılmıştır. Ölçeğin dört alt boyutuna ilişkin madde sayıları ve iç tutarlılık güvenilirlik katsayıları sırasıyla şöyledir. Fantezi (madde sayısı: 7,  $\alpha = .63$ ), Empatik ilgi (madde sayısı: 7,  $\alpha = .70$ ), Bakış açısı alma (madde sayısı: 7,  $\alpha = .63$ ), Kişisel stres (madde sayısı:7,  $\alpha = .70$ ) olarak bulunmuştur. Ölçeğin genel iç tutarlılığına bakılmış ve güvenilirlik katsayısı  $\alpha = .70$  olarak bulunmuştur. (Yıldırım, 2003)

### 1.1.4. Verilerin Analizi:

Araştırmada elde edilen veriler SPSS programıyla analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ve hipotezlerin test edilmesinde Varyans Analizi (ANOVA-F testi), t- testi ve korelasyon kullanılmıştır.

### 1.1.5. Araştırmanın Evren ve Örnekleme:



Araştırmanın evreni, Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde ve Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı liselerde, 2006-2007 öğretim yılında öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışan kişiler ve ev hanımlarından oluşmaktadır.

Araştırmanın örneklemini, Kocaeli Üniversitesi'ne bağlı çeşitli fakültelerde ve Karamürsel ilçe merkezindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı çeşitli liselerde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile değişik iş ve meslek gruplarında çalışanlardan tesadüfi örneklem yoluyla seçilen, 17-55 yaşları arasındaki 300 kişiden oluşmaktadır.

### 1.1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Yaş	N	%
17-25	107	35.7
26-35	52	17.3
36-45	113	37.7
46-55	28	9.3
Kadın	133	44.3
Erkek	167	55.7
<b>Eğitim Düzeyi</b>		
İlkokul Mezunu	49	16.3
Ortaokul-Lise Mezunu	127	42.3
Üniversite Mezunu	118	39.3
Akademisyen	6	2.0
<b>Medeni Durum</b>		
Evli	185	61.7
Bekar	113	37.7
Dul	1	.3
Boşanmış	1	.3
<b>Sosyo-Ekonomik Durum</b>		
Düşük	9	3.0
Ortanın Altı	17	5.7
Orta	228	76.0
Ortanın Üstü	40	13.3
Üst	6	2.0
<b>Meslek Grupları</b>		
Lise Öğrencisi	50	16.7
Üniversite Öğrencisi	50	16.7



Öğretmen	50	16.7
Ev hanımı	50	16.7
Esnaf	50	16.7
Memur ve İşçi	50	16.7
<b>Toplam</b>	300	100.0

Tablo 1’de görüldüğü gibi örneklem grubunun %113’ü, 36-45 yaş aralığında olup, %55.7’si erkeklerden oluşmaktadır. %42.3’ü Ortaokul-lise mezunu düzeyinde olan örneklem grubunun %61.7’si evli, %76.0’nun ekonomik düzeyi orta düzeydedir. Meslek gruplarının katılımı %16.7 ile eşit düzeydedir.

## 1. Bulgular

### 1.1. Empatiyle İlgili Bulgular

Tablo 2. Demografik Değişkenler ile Empati Arasındaki Korelasyonlar

	Yaş	C.	M. D	Ö. D	M.	S.E.D	
<b>Yaş</b>	1						
<b>Cin-siyet</b>	,205**	1					
<b>Me-deni Durum</b>	-,774**	-,152**	1				
<b>Ö. Durumu</b>	-,205**	,044	,225**	1			
<b>Meslek</b>	,730**	,277**	-,735**	-,269**	1		
<b>Sos.-Ek. Durum</b>	,070	-,070	-,049	,146*	,005	1	
<b>Empati Puanı</b>	-,034	-,170**	-,017	-,010	-,039	-,088	1

\*P<0.05

\*\*P<0.01

Araştırmaya katılan örneklem grubunun “Kişilerarası Tepkisellik” ölçeğinden almış oldukları ortalama puan  $\bar{X} = 87.75$ , (S= 10.50)’dir.



Örneklemin empati skorları<sup>2</sup> göz önüne alındığında empati düzeylerinin genel olarak orta düzeyde olduğu söylenebilir.

### 2.1.1. Demografik Değişkenlere Göre Empati Düzeyi

Demografik değişkenlere göre örneklemin empati düzeyi değişmektedir. Araştırmaya katılan örneklem grubunun empati düzeyi ile demografik değişkenlerden sadece cinsiyet arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek grupları ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşamamıştır.<sup>3</sup>

### 2.1.2.Örneklemin cinsiyete göre empati düzeyi

Tablo 3 Cinsiyete Göre Empati Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	t
Cinsiyet	Kadın	133	91.51	10.27	2.98**
	Erkek	167	87.83	10.89	

\*p<0.01

Tablo 3’de görüldüğü gibi cinsiyete göre deneklerin empati düzeyi puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu (t=2.98, p<0.01) ve kadınların puan ortalamalarının ( $\bar{X}$ =91.51), erkeklerin puan ortalamasına ( $\bar{X}$ =87.83) nazaran daha fazla olduğu görülmektedir.

## 1.1. Dindarlıkla İlgili Bulgular

Araştırmaya katılan örneklem grubunun “Derûni Dîni Motivasyon” ölçeğinden almış oldukları ortalama puan  $\bar{X}$ =39.63, (S=3.25)’dir. Dindarlık skorları ve Derûni Dîni Motivasyon ölçeğinden alınabilecek en yüksek

<sup>2</sup> “Kişilerarası Tepkisellik Ölçeği”nden 28 – 60 arası puan alanlar “düşük”, 70 – 100 arası puan alanlar “orta”, 110 – 140 arası puan alanlar ise “yüksek” grubu oluşturmaktadır.

<sup>3</sup> Bu çalışmada sadece toplma empati düzeyiyle demografik değişkenler arasındaki ilişki verilmiş olup, empatinin alt boyutlarının her biri ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiler için bkz. Özcan, 2007: 59-65.



puanın 50 olabileceği göz önüne alındığında<sup>4</sup> örneklemin dindarlık düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu sonuçların elde edilmesinde, araştırma yaptığımız yörenin, genelde muhafazakâr ve dindar bir yerleşim merkezi olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo 4. Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyleri

	Yaş	C.	M. D.	Ö. D.	M.	S.E.D	
Yaş	1						
Cinsiyet	,205**	1					
Medeni Durum	-,774**	-,152**	1				
Öğrenim Durumu	-,205**	,044	,225**	1			
Meslek	,730**	,277**	-,735**	-,269**	1		
Sos.-Ek. Durum	,070	-,070	-,049	,146*	,005	1	
Dindarlık Puanı	-,006	-,019	-,039	-,228**	-,062	-,106	1

\*P<0.05 \*\*P<0.01

## 2.2.1. Demografik Değişkenlere Göre Dindarlık Düzeyi

Örneklemin dindarlık düzeyi ile demografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelendiği bu bölümde, demografik değişkenlere göre örneklemin dindarlık düzeyi şöyledir: Araştırmaya katılan örneklem grubunun dindarlık düzeyi ile eğitim durumu ve meslek grupları arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Demografik değişkenlerimizden yaş, medeni durum, cinsiyet ve sosyo-ekonomik durum ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

### 2.2.1.1. Örneklemin Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık Düzeyi

Tablo 5 Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık Düzeyi

<sup>4</sup> "Derûni Dîni Motivasyon Ölçeği" inden 10-34 arası puan alanlar "düşük", 39-50 arası puan alanlar "yüksek" grubu oluşturmaktadır.



## Empati ve Dindarlık Arasındaki İlişki

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4
Eğitim Düzeyi	İlkokul	49	43.02	3.82	.	-	*	-
	Ortaokul- Lise	127	42.40	3.82	-	.	*	-
	Üniversite	118	39.16	6.81	*	*	.	-
	Akademisyen	6	42.50	6.53	-	-	-	.
Sd.= 3/296 F=7.91 p<0.001					*p<0.05			

Tablo 5’de görüldüğü gibi, eğitim düzeylerine göre örneklemin dindarlık puan ortalamaları üzerinde yapılan varyans analizi, ortalamalar arasında fark olduğunu ortaya koymuştur (F=7.91, p<0.001) Buna göre, ilkokul mezunları en yüksek puan ortalamasına sahiptir ( $\bar{X}$ =43.02). En düşük puan ortalaması ise ( $\bar{X}$ =39.16) puanla üniversite mezunlarına aittir. Bunu ( $\bar{X}$ =42.40) ortalama ile ortaokul-lise mezunları, ( $\bar{X}$ =42.50) ortalama ile akademisyenler izlemektedir. Yapılan ikili karşılaştırmada ilkokul, ortaokul-lise mezunları ile üniversite mezunları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

### 2.2.2.2. Örneklemin Meslek Gruplarına Göre Dindarlık Düzeyi

Tablo 6. Meslek Gruplarına Göre Dindarlık Düzeyi

Demografik Değişken		N	$\bar{X}$	S	1	2	3	4	5	6
Meslek Grupları	Lise Öğrencisi	50	41.90	6.23	.	-	-	-	-	-
	Üniversite Öğ.	50	39.78	6.72	-	.	-	*	-	-
	Öğretmen	50	38.78	6.60	-	-	.	*	-	-
	Evhanımı	50	43.94	4.95	-	*	*	.	-	-
	Esnaf	50	41.80	5.59	-	-	-	-	.	-
	Memur ve İşçi	50	41.22	5.66	-	-	-	-	-	.
Sd.= 5/294 F=4.51 p<0.01					*p<0.05					



Tablo 6'da görüldüğü gibi, örneklemin dindarlık düzeyleri meslek gruplarına göre farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, dindarlık düzeyi en yüksek grubu ( $\bar{X}=43.94$ ) ortalamayla ev hanımları oluşturmaktadır. Bunu ( $\bar{X}=41.90$ ) ortalamasıyla lise öğrencileri ve ( $\bar{X}=41.80$ ) ortalamayla esnaf izlemektedir. Yapılan analize göre memur ve işçilerin dindarlık puan ortalamaları ( $\bar{X}=41.22$ ) olarak, üniversite öğrencilerinin puan ortalamaları ise ( $\bar{X}=39.78$ ) olarak belirlenmiştir. En düşük dindarlık puan ortalaması ( $\bar{X}=38.78$ ) öğretmenlere aittir.

Bu sonuçlar göre örneklemin dindarlık puanları ile meslek grupları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. ( $F=4.51$ ,  $p<0.01$ ) Yapılan ikili karşılaştırmada üniversite öğrencileri, öğretmen ve ev hanımları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

### 2.3. Dindarlık- Empati İlişkisiyle İlgili Bulgular

#### 2.3.1. Dindarlık - Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

Tablo 7 Dindarlık - Empati ve Empatinin Alt Boyutları Arasındaki Korelasyonlar

	D.	Bakış Açısı A.	Fan.	K. Stres	E. İlgisi	Toplam Empati
<b>Dindarlık</b>	1					
<b>Bakış Açısı A.</b>	.084	1				
<b>Fantezi</b>	-.104	-.061	1			
<b>Kişisel Stres</b>	.044	-.061	.253**	1		
<b>Empatik İlgisi</b>	.244**	.318**	.096	.220**	1	
<b>Toplam Empati</b>	.097	.525**	.617**	.621**	.633**	1

\*\* $P<0.01$



Tablo 7’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan örneklem grubunun dindarlık düzeyi ile toplam empati ( $r=.097$ ,  $p>0.05$ ) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Dindarlık ile empatinin alt boyutları olan bakış açısı alma ( $r=.525$ ,  $p<0.01$ ), fantezi ( $r=.617$ ,  $p<0.01$ ), kişisel stres ( $r=.621$ ,  $p<0.01$ ) düzeyleri arasındaki korelasyonlar, istatistiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Sadece empatik ilgi ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

### 2.3.2. Dindarlık Düzeyine Göre Empatik İlgi Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi

Örneklemin dindarlık düzeyi empati ve empatinin alt boyutları olan bakış açısı alma, fantezi ve kişisel stres arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Örneklemin dindarlık düzeyi ile sadece empatinin alt boyutu olan empatik ilgi boyutuyla istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Tablo 8 Dindarlık Düzeylerine Göre Empatik İlgi Alt Boyutunun İstatistiksel Analizi

Dindarlık Düzeyi					
	Empatik İlgi				
	N	$\bar{X}$	S		
Düşük	41	24.97	3.79	.	*
Yüksek	219	27.31	3.83	*	.
	Sd.=5/294	F=.521	P<0.01	*p<0.05	

Tablo 8’de görüldüğü gibi örneklemin dindarlık düzeylerine göre empatik ilgi boyutu düzeyi değişmektedir. Şöyle ki, dindarlık düzeyi yüksek olan örneklem, ( $\bar{X}=27.31$ ) ortalamayla empatik ilgi düzeyi en yüksek gurubu oluşturmaktadır. Düşük düzeyde dindarlığa sahip olan örneklemin ise empatik ilgi boyutu düzeyi ( $\bar{X}=24.97$ ) ortalamayla ikinci sıradadır.





Dindarlık düzeyi ile empatik ilgi boyutu puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. ( $F=.521$ ,  $P<0.01$ )

Elde edilen bu bulgulara göre dindarlık düzeyi yükseldikçe empatinin alt boyutlarından olan empatik ilginin de düzeyi yükselmektedir.

### **Tartışma ve Yorum**

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, demografik değişkenlerden cinsiyet ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Toplam empati puanına göre kadınlar erkeklerden  $p<0.01$  düzeyinde anlamlı olmak üzere daha yüksek puan almışlardır. Yapılan araştırmalar, cinsiyet ile empati kurma becerisi arasındaki ilişkiye göre kadınların erkeklere oranla daha empatik olduğunu doğrulamıştır. Nitekim Baron ve arkadaşları, Ornum ve arkadaşları ayrıca Hoffman ve Levine tarafından yapılan araştırmaları kadınların erkeklerden daha empatik olduğunu ortaya koymuştur (Dökmen, 1987: 189-190, Yıldırım, 2003: 76). Hasankahyaoğlu'nun araştırmasındaki analizlerde de kız öğrencilerin empatik eğilimlerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (Hasankahyaoğlu 2008: 84). Benzeri sonuca Çetin, Bingöl ve Koç'un araştırmalarında da rastlanmıştır (Çetin, 2010: 63, Bingöl, 2012: 148, Koç, 2008: 274). Aynı şekilde Ayten'in çalışmasında da empatik eğilim bakımından, kadınlar ile erkekler arasında, kadınlar lehine anlamlı bir fark tespit edilirken, kadınların başkalarının düşünce ve duygularını anlama, kendilerini onların yerine koyabilme, muhtacın derdiyle dertlenme ve onu ferahlatma eğiliminin erkeklere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Ayten, 2009: 161). Kadınların duygusal zekâlarının daha fazla gelişmiş olmasının onların şefkat ve acıma hissi gibi duygularını daha belirgin hale getirdiği için kadınların erkeklere nazaran daha empatik oldukları söylenebilir (Tarhan, 2005: 81, Ceyhan, 1994). Ayrıca küçük yaştan itibaren iletişim becerileri erkeklere nazaran daha hızlı gelişen kadınların, kültürel olarak da daha çok anlayış ve fedakarlık temelli bir beklentiye muhatap olmalarının empatik eğilim düzeylerinin yükselmesinde etkin bir rol oynadığı düşünülebilir (Çetin, 2010: 82).

Araştırmaya katılan örneklemin dindarlık düzeyleri ile ilgili bulgulara bakıldığında, eğitim durumu ve meslek gruplarıyla dindarlık arasında  $p<0.001$  düzeyinde olmak üzere anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Eğitim durumlarına göre ilkökul mezunlarının üniversite mezunlarına göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüş, bu fark  $p<0.05$



düzeyinde anlamlı olarak belirlenmiştir. Yapılan pek çok araştırma da eğitim düzeyinin dindarlık üzerinde etkili olduğu, ilkokul, ortaokul ve lise mezunu örneklemin, yüksek öğrenim görmüş örneklem grubuna göre daha yüksek dindarlık düzeyine sahip olduklarını göstermiştir. Örneğin Koç'un yapmış olduğu çalışmada dindarlığın dini inanç ve dini duygu boyutuna göre ilköğretim mezunları, lise ve üniversite mezunlarından  $p<0.05$  düzeyinde anlamlı olmak üzere daha fazla puan aldıkları görülmüştür (Koç, 2003: 141). Bizim bulgularımızda bu araştırma sonuçlarını doğrular niteliktedir. Bu durum eğitim düzeyinin artmasına bağlı olarak dini konularda şüphelerin yoğunluk kazanması ile izah edilebilir (Karaca, 2001: 347).

Örneklemin dindarlık seviyeleri, meslek gruplarına göre de değişiklik arz etmektedir. Şöyle ki, çalışmamız, ev hanımı olan örneklemin üniversite öğrencisi olan örnekleme oranla daha fazla puan aldıklarını göstermektedir. Bu fark  $p<0.05$  düzeyindedir. Ev hanımı olan örneklemin eğitim düzeyinin hemen hemen hepsinin ilkokul, ortaokul veya lise mezunu olduğunu düşünülürse bu durumun yine eğitim düzeyi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Ama bu durumu sadece eğitim düzeyiyle açıklamak eksik kalacaktır. Nitekim gerek yurtiçi gerekse yurt dışında yapılan çalışmalarda kadınların daha dindar olduklarına yönelik bulguların ağırlık kazandığı, konuya ilişkin değerlendirmelerin ise genellikle psikolojik ve sosyolojik temellere dayandırıldığı görülmektedir. Örneğin kadınların kişilik yapıları, duygu dünyaları ve yaşadıkları olumsuzlukları anlamlandırmada dinin telafi fonksiyonunu daha işlevsel kıldıkları gibi yorumların yanında eğitim ve sosyalleşme sürecinde öğrendikleri itaat etme davranışının bu sonuca sebep olacağı yönünde açıklamalar mevcuttur (Yapıcı, 2007: 247-250).

Araştırmaya katılan örneklemin dindarlık düzeyleri ile toplam empati düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamamasına karşın, empatinin alt boyutlarından sadece empatik ilgi ile dindarlık arasında  $p<0.01$  düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Empatik ilgi, insanın başkalarına karşı ilgili, şefkatli, fedakâr ve her şeyden önce sevgi dolu olmasını ifade eder. Daha önce de belirtildiği gibi bunlar aynı zamanda dinin insanların diğer varlıklarla olan ilişkilerinde olmasını istediği özelliklerdir. Zira dini referanslar sevgiyi, yaşamayı değerli kılan ve insanı tüm olumlu davranışlarında harekete geçiren bir hayat enerjisi olarak görmektedir. İnsan bu enerji ile önce kendine, sonra 'öteki'ye ve nihayetinde de tüm varlığa



açılır. İşte bu yüzden insanların birbirini sevmesini kâmil imanın şartlarından biri olarak gören dini öğretisi, ilahi vahyin merhamet yüklü mesajını yüklenmenin beraberinde bir takım sorumluluklar getirdiğini ifade ederek ilgi, şefkat, merhamet ve diğergamlık gibi erdemleri dini/empatik iletişimin olmazsa olmaz unsurları olarak kabul etmektedir (Bahadır, 2011: 105). “Müminler birbirlerini sevmek, acımak ve şefkat hususunda bir vücut gibidir. Vücudun bir uzvu rahatsızlanırsa diğer uzuvlarda ona uykusuzluk ve ateş olarak katılır” hadisi bu gerçeğe işaret etmektedir (Buhari, Edep 27; Müslim, Birr 66).

Dinin sadece ahlak değil ibadet boyutunda da empatik iletişimin önemi ön plana çıkmaktadır. Gerek formal gerekse informal ibadetlerin genelinde bir empati eğitiminden bahsetmek mümkündür. Örneğin oruç ibadeti başkasının halinden anlayıp onun derdiyle dertlenerek bir sorumluluk bilinci geliştirip yardım davranışını aktif hale getiren ve bu yönüyle bilişsel, duygusal ve davranışsal empatinin tüm yönlerini kapsayan bir eğitim sürecidir (Daryal, 2009: 15-154). Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Örneğin Kutsal’la girilen ilişkide en mahrem anlardan biri de duadır. Böyle bir anda bile sadece kendimizi değil, diğer inananları da duaya dahil etmemizi öğütleyen ilahi irade bu şekilde insanları ben merkezlikten uzak tutarak empatik eğitime tabi tutmak ister (Bakara/201, İbrahim/41) Çünkü empati bir anlamda benmerkezci olmamaktır (Dökmen, 1990: 47-50).

Din, başkalarına ilgi ve sıcaklık göstermenin yanı sıra bireyin kendisini başkasının yerine koyarak onlarla hemhal olup, dertleriyle dertlenmeyi ister. Hem gerçek hayatta hem de hayali olarak bireyin kendini başkalarının yerine koyabilmesi, başka düşüncelere sahip insanları anlamaya yönelik bir tutum geliştirmenin göstergesi olduğu için özellikle perspektif alma ve hayal gücü boyutlarının dindarlıkla ilişkili çıkmaması manidardır. Bu iki alt boyut ile dindarlık arasında pozitif yönde bir ilişkinin bulunmayışı modernleşmenin beraberinde getirdiği bireyselleşmenin ego merkezli bir yaşamı öncelediği için kendisi dışındaki tüm varlığa karşı duyarsızlaşan insanın kendisine ve yaşadığı tüm topluma karşı yabancılaşmasıyla izah edilebilir. Dini alanda da yaşanan bu yabancılaşmanın bir sonucu olarak insanların manevi yönlerini ihmal edip sadece maddi ihtiyaçlarının peşinden koşmaları insanlarla olan ilişkilerini olumsuz etkilediği için duyarsızlaşmayı da beraberinde getirmektedir (Karaca, 2001, 158-167).



Diğer bir sebep ise 'öteki'ye atfedilen anlamla ilgilidir. Zira bir insan eğer 'öteki'yi varlığının kendisiyle anlam bulduğu kişi olarak tanımlıyorsa o zaman onu ilişki kurmaya ve bu ilişki çerçevesinde tanımaya, anlamaya ve sevmeye layık görmektedir. Yok eğer kendisiyle aynı vasatı paylaşmayan, kendisi gibi inanıp kendisi gibi düşünmeyen birisi olarak zihnine kodluyorsa o zaman anlamak için her hangi bir çabanın içine girmesi de zorlaşmaktadır (Hökelekli, 2007: 405-407).

Dini öğretilere göre sosyal bir varlık olarak topluluklar halinde yaşamak zorunda olan insanın birlikte yaşayabilmesinin imkânı ancak ötekinin derdiyle dertlenip, onu anlamasıyla mümkündür. Bu ise kendini keşfetme ve ötekiyi hissetmenin dışında özgeci bir tutum sergileyerek yardımlaşma duygusunu aktif hale getirmekle mümkündür. Bu anlamda din empati kurma konusunda inananları yönlendirmesi ve sunduğu motivasyonlarla samimi bir dindarlık üretme konusunda önemli bir fonksiyon icra eder. Gerek yurt içi gerekse yurt dışında yapılan pek çok araştırma, dinin amaç olduğu samimi bir dindarlıkla empatik eğilim arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Koç'un 2008 yılında yaptığı araştırmada içgüdümlü dindarlık eğilimine sahip olan yetişkinlerin empatik eğilim düzeyleri yüksek çıkmıştır. Ayrıca Watson tarafından yapılan çalışmada da empatik eğilim ve becerinin iç güdümlü dindarlıkla pozitif; dış güdümlü dindarlıkla negatif bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. (Watson, 1984: 213-214) "Sosyal İlgi" ve "İnsancılık" değerleri ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koyan bazı çalışmalar da aynı gerçeğe dikkat çekmektedir (Hallahmi-Argyle, 2000: 180).

Çalışmamız Türkiye'de empati ile dindarlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışan ilk çalışmadır. Ancak daha sonra konuya ilişkin yapılan diğer çalışmaların sonuçlarının da bazı bulgularımızı desteklediği görülmektedir. Örneğin Hasankahyaoglu tarafından yapılan çalışmada empati ve dindarlık arasındaki ilişki irdelenmiş ve neticede, empatik eğilim ve dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir (Hasankahyaoglu, 2008: 84). Ayten'in prososyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolünü konu olan çalışmasında da dindarlık (inanç/etki ve ibadet/bilgi boyutları) ile empatik eğilim arasında olumlu ve açıklayıcılık gücü oldukça yüksek bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009: 167). Çetin'in Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi (Isparta Örneği) isimli tez çalışmasında da



dindarlık ve dindarlığın inanç ve ibadet boyutlarıyla empati arasında pozitif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çetin, 2010: 97). Karakaş'ın doktora çalışmasında da benzeri bir sonuca ulaşıldığı görülmektedir. Deney desenli olan bu çalışmada uygulanan Gerçeklik Terapisi yönelimli dini başa çıkma psiko-eğitim programının empati toplam boyutunu artırmada etkin olduğu saptanmıştır (Karakaş, 2014: 165).

## Sonuç

Empati kavramı pek çok kişi tarafından tanımlanmakla birlikte hala net bir şekilde ifade edilememiştir. Genellikle kişilerarası ilişkiler çerçevesinde tanımlanan empatinin aslında çok daha geniş bir anlamı olduğu söylenebilir. Nitekim muhatap olunan varlığı algılamak, onu anlamak, hissetmek ve bunu ifade etmek gibi bileşenleri bulunan empatiyi sadece kişilerarası ilişkiler bağlamında değerlendirmek bu kavramın anlamını daraltmak olacaktır. İnsan sadece hemcinsini değil ilişki halinde olduğu tüm varlık alemini anlamlandırmak zorundadır. İşte bu nedenledir ki, empatiyi “sorumluluk alma” veya “varlığı anlamlandırma çabası” olarak değerlendirenler, insanın hemcinsi dışında ilişki halinde bulunduğu diğer varlıklarla da empati kurulabileceğini ileri sürmektedir.

Empati, ifade ettiği anlam itibarıyla dini boyutu olan bir kavramdır. Dinlerin gönderilmesindeki temel gaye ile empatik iletişim kurmanın gayesinin aynı olduğu görülmektedir. Nitekim toplumsal değerlerin yaratılması ve beslenmesinde önemli bir kaynak olan din, mensuplarından, tüm varlıkla olan ilişkilerini sevgi, hoşgörü, anlayış ve merhamet üzerine bina etmesini isteyerek tüm insanların barış, huzur ve güvenlik içerisinde yaşadığı bir dünyayı var etmek ister.

Araştırmanın ikinci bölümünde, din ile empatik iletişim arasındaki ilişki, tecrübi olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, örneklem grubunun empati düzeyleri ile demografik değişkenler arasında sadece cinsiyet faktörüyle anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca örneklemin dindarlık düzeyi ile eğitim durumu ve meslek grupları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dindarlık ile empatinin toplam puanında bir ilişki olmamasına rağmen empatinin alt boyutlarından empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif yönde korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç da, araştırmanın temel problemi olan “Örneklemin empati düzeyi ile dindarlık düzeyi arasında pozitif yönde bir korelasyon bulunmaktadır” hipotezini destekler niteliktedir.



## Kaynakça

- Ağırman, C. (2006), *İdeal Bir Davranış Biçimi Olarak 'Empati' ve Hadislerde 'Empati' Örnekleri*, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, X/2, 23-53.
- Ahmed İbni Hanbel, (1992), *Müsned*, , V. 256, İstanbul: Çağrı.
- Altınbaş, Kürşat ve Ark. (2010), "Empatinin Biyolojik Yönleri", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Current Approaches in Psychiatry , 2, 1, 15-25.
- Ayten A. (2009), *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*, (Tamamı Yayımlanmamış Doktora Tezi), M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bahadır, A. (2011), *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, (Logoterapik Bir Araştırma), 2. Baskı, İstanbul: İnsan.
- Bauman, Z. (2014), *Sosyolojik Düşünmek*, 10. Baskı, İstanbul: Ayrıntı.
- Bilgin, N. (2001), *Sosyal Psikoloji*, 4. Baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Budak, S. (2005), *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat.
- Ceyhan, A.A. (1993). *Ana-babaların empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çetin, Ü. F. (2010), *Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi*, (Isparta Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Daryal, A. M. (2009), *Dini Hayatın Psiko-sosyal Temelleri*, 3. Baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Davis, M. H. (1983), *Measuring Individual Differences In Empathy: Evidence For Multidimensional Approach*, Journal of Personality and Social Psychology, 44, 113-126.
- Davis, M. H. (1996), *Empathy: A Social Psychological Approach*, A Division of Harper Collins Publishers, Westview Press,
- Dökmen, Ü.(2005). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, 33. Baskı, , Ankara: Sistem.
- Dökmen, Ü. (1987), *Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1, 20, 183-207.



- Dökmen, Ü.(1990). *Yeni bir empati modeli ve empatik becerinin iki farklı yaklaşımla ölçülmesi*, Psikoloji Dergisi, 7(24), 42-50.
- Erçoban, S. (2003), *İlköğretim II. Kademesindeki Branş Öğretmenlerinin Empatik Eğilim Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Goleman, D. (2003), *Duygusal Zeka* (Çev. B. S. Yüksel) 23. Baskı, Varlık Yayınları İstanbul.
- Göka, E. (1990), *Birbirimizi Anlamaya Çalışırken Beynimizde Neler Oluyor*, Bilim ve Teknik Der gisi, 23, 266, 34-36.
- Gülseren, Ş.(2001), *Empati: Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Bir Gözden Geçirme*, Türk Psikiyatri Dergisi, 12, 2, 133-145.
- Hallahmi, B. B, Argyle, M. (2000), *Dindarlığın Etkileri*, Adem Şahin (Çev.), Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 10, 2000, 453-478.
- Hasankahyaoğlu, H. R. (2008), *Dindarlık Empati İlişkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hoge, D. (1972), *A Validated Intrinsic Religious Motivation Scale*, Journal for the Scientific Study of Religion, 11.
- Hökelekli, H. (2007), *"Müslüman ve Öteki: Farklı Dinî Grupların Birbirini Algılama Biçimi"*, Kur'an-ı Kerim'de Ehli Kitap, (Tartışmalı İlmi Toplantı), 12-13 Kasım 2005, İstanbul.
- Hulmes, E. (2015), *"Ötekiliğe" Hıristiyani Bir Cevap*, Sabah Ülkesi, 42.
- Karaca F. (2001), *Ölüm Psikolojisi*, , İstanbul: Beyan.
- Karaca, F. (2001), *Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu*, Ekev Akademi Dergisi, 3, 1, 187-201.
- Karaca, F. (2001), *Psiko-Sosyal Açıdan Yabancılaşma ve Dini Hayat*, İstanbul: Bil.
- Karakaş, A.C. (2014), *Gerçeklik Terapisi Yönelimli Dini Başa Çıkma Psikoeğitim Programının Affetme Esnekliği, Empati ve Stresle Başa Çıkma Üzerindeki Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Kasapoğlu, A. (2006), *Empati ve Sempati Olgusuna Vurgu Yapan Bazı Ayetler*, Bilimname, X, 1, 33-61.



- Kılıç, R. (2005), *Ayet ve Hadisler Işığında İnsan ve Ahlak*, , Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Koç, B. (2003), *Ergenlikte Benlik Gelişimi ve Din İlişkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Luhmann, T. (2000), *God as the Grounda of Empathy*, *Anthropology Today*,16.
- Özcan, Z. (2007), *Empati ve Dinî İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.,
- Rogers, C. R. (1983), *Empatik Olma Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir*, Füsün Akkoyun (Çev.), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 6, 1, Ankara, 1983.
- Sancak, S. (2015), *Kur'an Perspektifinde Din Eğitiminde Soso- Kültürel Farklılıkları Anlamlandırma Sürecinde "Empati Kavramı"*, *Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 3, 3, 6, 42-71.
- Tetik, H. (2009), *Din Hizmetlerinde İletişim Becerileri ve Empati*, *Ekev Akademi Dergisi*, 13, 41, 159-182.
- Uluç, G. Ankaralıgil, N. (2008), *Duygusal Zeka ve Ötekiy'yi Anlamak: Doğu-Batı Üzerine Bir Çalışma*, *Duygusal Zeka Ve İletişim*, II. Uluslar arası Sempozyum, İzmir.
- Watson, P. J. ve ark. (1984), *Empaty, Religious Orientation and Social Desirabilit*, *The Journal of Psychology*, 117, 211-216.
- Yapıcı, A. (2007), *Ruh Sağlığı ve Din*, (Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık), Karahan Kitapevi, Adana.
- Yıldırım, H. (2003), *Empati İle Beş Faktör Kişilik Modeli Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

